

Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju

(jezikoslovni simpozij ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja) (Ljubljana, 17.–19. aprila 2008)

France Novak

IZVLEČEK: V Ljubljani je od 17. do 19. aprila 2008 potekal jezikoslovni simpozij Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju. Simpozija, ki ga je priredil Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Sekcija za zgodovino slovenskega jezika), se je udeležilo 32 referentov: 24 domačih in 8 tujih. Ob simpoziju je izšel Zbornik povzetkov. V njem so pregledni referati s posameznih jezikovnih ravnin za zadnja desetletja mimo prikaza najpomembnejših vlog slovenskega jezika v 16. stoletju (od narodotvorne vloge, vloga posredovalca božje besede in tudi posredovalca drugih vsebin) do predstavitev številnih jezikoslovnih problemov tega jezika in okoliščin, v kateri so Trubar in njegovi delovali in se odločali o jezikovnih vprašanjih.

Standard Slovenian in the 16th Century, (Ljubljana, 17–19 April 2008)

ABSTRACT: The linguistics symposium Standard Slovenian in the 16th Century took place in Ljubljana from 17 to 19 April 2008. This symposium, arranged by the Section for the History of Slovenian at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, included 32 presenters: 24 from Slovenia and 8 from abroad. A volume of paper summaries was published to mark the symposium. This volume includes comprehensive papers from individual linguistic levels for the past decades alongside a survey of the most important roles of Slovenian in the 16th century (including its nation-building role, its role as a medium of the gospel, and as a medium of other information), as well as a presentation of numerous linguistic issues associated with this language and the circumstances in which Trubar and his associates worked and made decisions about linguistic issues.

V poročilu bo popisana kratka vsebina tega mednarodnega jezikoslovnega simpozija. Najprej nekaj podatkov o njem. Jezikoslovni simpozij *Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju* je potekal od 17. do 19. aprila 2008 v Prešernovi dvorani SAZU v Ljubljani. Udeležilo se ga je 32 referentov: 24 domačih in 8 tujih (iz Avstrije, Belorusije, Hrvaške, Nemčije, Rusije in Srbije). Udeleženci so raziskovalci, ki se ukvarjajo s kakim opazovanjem Trubarjevega jezika ali jezika protestantskih piscev, vsebino

njihovih del ali okolja, v katerem so delovali. Med tujimi udeleženci so ljudje, ki so že dokazali interes za slovenistična vprašanja. Vsi prijavljeni referenti so poslali povzetke referatov. Ti so objavljeni v Zborniku povzetkov.

Simpozij so pozdravili častni člani odbora simpozija na čelu s predsednikom Republike Slovenije dr. Danilom Türkcom, ki je med drugim rekel: »Naš narod je v tistem času doživel eno svojih najbolj ustvarjalnih in najpomembnejših obdobj celotne zgodovine.«

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU se je čutila dolžna in poklicana, da z organizacijo jezikoslovnega simpozija proslavi petstoto obletnico Trubajevega rojstva, saj že dolgo let pripravlja vse potrebno za izdelavo Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, katerega poskusni snopič je že izšel. Petstoletnica je priložnost, da pregledamo dosežke raziskovanja knjižnega jezika 16. stoletja, njihov pomen in posebnosti in da opozorimo na specifičnost temeljnega leksikografskega in leksikološkega dela, ki je v zadnjem času nekoliko zapostavljeno. O Trubarju, njegovi vlogi, značaju, pomenu in delu je Majda Merše, vodja simpozija, povedala: »Božjo besedo je želel rojakom posredovati v njim razumljivem, slovenskem jeziku, v trajnejši, tiskani obliki, ki bi ne bila prepuščana pozabi, potem ko bi govorjena beseda izzvenela. Ker je bila želja Trubarjeva in ne kogar koli, je naglo prerasla v odločitev, odločitev v dejanje, dejanje pa v proces, ki se je prav po zaslugi Trubarjevega razmišljanja, iskanja najprimernejših načinov, poti, oblik ter trdega in vztrajnega dela močno razmahnil že v 16. stoletju, se širil in krepil v nadaljnjih stoletjih ter uporabljan na različnih področjih in v različnih vlogah, izoblikovan, funkcionalen in bogat, opremljen s številnimi priročniki dosegel današnji čas.«

Pri vsebinskem pregledu bom poskušal popisati tematiko referatov. Najprej se bom ustavil pri preglednih referatih. Ti so imeli namen, da pregledno, strnjeno in ovrednoteno predstavijo spoznanja o slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, predvsem iz zadnjih desetletij, kot je rečeno v programski zasnovi. Na to je treba opozoriti, ker pisci pogosto premalo poznajo prejšnja dela. Velikokrat govorimo drug mimo drugega. K temu pripomorejo tudi novejšje možnosti objavljanja, pa tudi navada, da ni treba poznati prejšnjih domačih obravnav. Pa tudi to je značilno, da imamo opravka s kratkimi obravnavami več stvari. Pozna se tudi hitenje, zlasti zaradi nabiranja točk, ki so nujne za strokovna napredovanja. V taki situaciji se ljudje izogibajo zamudnim temeljitim obravnavam, ki so za temeljne slovarje nujne.

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika je zbrala in obdeluje obsežno gradivo. Lahko rečemo, da ima tako rekoč popolni korpus za načrtovani slovar. Radi bi naredili trden temelj za nadaljnje raziskave. Splošne ugotovitve so praviloma že znane. V podrobnosti pa prejšnji raziskovalci niso mogli priti. Zamudna analiza popolnega gradiva lahko potrjuje stare ugotovitve, pogosto jih pa v posameznostih pomembno dopolnjujejo. Te stvari so pomembne, če hočemo narisati pravo sliko jezikovnega razvoja. Dobro poznavanje jezikovnega delovanja in razvoja v 16. stoletju, ki sta zelo značilna za naše posebne razmere, nam pomagajo razmišljati in delovati tudi v današnjem času, saj je tak položaj Slovencev v svetu naša značilnost in nas nekako definira.

Razmeroma zelo bogato področje je bilo **oblikoslovje**. M. Merše, ki je prispevala natančen referat o njem, je tudi sama na tem področju prispevala pomemben delež, največji pri glagolu. Z obširnimi področjem **besedoslovja**, ki vključuje skoraj vso problematiko slovarskega dela, se je spopadla J. Narat. Tudi na tem področju je v zadnjih letih dosti novosti, tako teoretičnih kot tudi praktičnih. Oba referata pričata, da so obširna področja praviloma večkrat obravnavana. Zato je bila že v programski zasnovi simpozija zamisel o preglednih referatih omejena na zadnja desetletja. Drugi pregledni referati so praviloma problemsko nekoliko omejeni. Tako je A. Legan Ravnikar pregledala in analizirala **besedotvorne** raziskave s posebnim ozirom na pridevniške tvorjenke. K. Ahačič je s skladenjskega področja nadrobneje obdelal **vlogo retoričnih modelov**, ki so za slovenske protestantske pisce zelo značilni. F. Premk se spopada z vlogo izvirnika v pomenoslovju in išče pot, po kateri bi dokazala, kako bi izvirnik pomagal razložiti pomene besed. Najlaže bo ta metoda uporabna pri biblijskih izrazih, prevzetih iz hebrejščine, sicer pa je členjenje besed po pomenih in tudi po besednih vrstah oprto na vloge besede v besedilih. F. Novak se je v referatu dotaknil nekaterih slovarskih vprašanj, najprej strukture slovarskega sestavka, nadrobneje pa členjenje po besednih vrstah in pomenih znotraj večpomenk.

Pregledne referate so pripravili raziskovalci Sekcije, prirediteljice simpozija. Tako so opozorili na obilico in bogastvo zbranega popolnega gradiva za Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, številne probleme tega jezika, zapletenost odkrivanja jezikovnih značilnosti in njihova slovarske prezentacije, hkrati pa so opozorili tudi na specifičnosti slovarskega dela, o katerem je v javnosti včasih govorjeno tudi z nepoznavanjem in omalovaževanjem.

Z obravnavo posameznih vprašanj jezika 16. stoletja ali le Trubarjevega jezika ali kakega Trubarjevega dela se je ukvarjalo veliko nastopajočih. Referate bom navajal po ravninah. J. Toporišič razpravlja o **razvoju pisave**, zlasti o zapisovanju glasov, tipičnih za slovenščino v primerjavi z latinščino in nemščino. Dve referentki je pritegnila **dvojina**. T. Jakob jo obravnava celovito kot oblikoslovno kategorijo, medtem ko jo A. Bizjak Končar uporabi kot gradivo za metodološki preskus, kako se dajo z računalniškim programom na podlagi sistemsko-funkcijskega modela jezika ugotavljati nekateri dvojninski pojavi. Vprašanja iz oblikoslovja si je izbrala tudi O. S. Plotnikova (Rusija) z obravnavo **sedanjiških oblik dovršnikov** v slovenščini 16. stoletja. Ta kaže na visoko stopnjo formiranosti kategorij glagolskega vida, npr. performativna funkcija sedanjiških oblik (*vas izročim inu poročim Bogu*). Matej Šekli je obravnaval **sklanjanje in naglas zaimkov** v Trubarjevem jeziku. Več referentov se loteva besednih vprašanj v jeziku 16. stoletja in sicer z različnih gledišč. Navajal jih bom kar po vrsti (zbornik povzetkov). L. Bokal meni, da se že prek *Registra* v DB 1584 vidijo tudi **terminološki problemi** posameznih področij. A. Eržen se loteva pogosto obravnavane teme o **poimenovanju jezika in naroda** v 16. stoletju. Teološke problematike, vidne prek **izrazja**, se loteva G. Giesemann (Nemčija). Ta tematika je tesno povezana tudi s slovarskimi razlagami. Tudi v diskusiji je povedal pomembne misli o terminih v tem času. M. Humar je obravnavala **protipomenke**, ki imajo v 16. stoletju izredno izrazito mesto, saj so priljubljen stilem razlagalnih in polemičnih besedil. T. Korošec je pri obravnavi **členkov** v TC 1550 opazil, da

uporaba teh kaže na značilno intelektualizacijo jezika na sporočanjejski ravni. E. Kržišnik se prek teorije konceptualne metafore loteva **večpomenskosti besede**. G. Neweklowsky (Avstrija) obravnava razvoj jezika na primerjavi razlik v Trubarjevih **inačicah lista htim Rimljanom** iz let 1560 in 1581–82.

I. Orel je pregledala, kakšno mesto ima **Trubarjevo besedje v Pleteršnikovem slovarju**. Značilno zanj je, da so številne besede danes neohranjene v knjižnem jeziku ali so označene starinsko, zastarelo, zgodovinsko, redko, raba peša, čustveno obarvano ali narečno. M. Mileva Blažič odkriva podoba *otroka* v Trubarjevih besedilih; gre za analizo **vsebine, prikazane z besedno skupino o otroku**.

Besedilne stilistike se je lotila M. Orožen, ko ugotavlja vrsto značilnosti pri povzetkih poglavij Matevževega evangelija v TE 1555 in TT 1581–82, značilnih po kratkih skladenjskih vzorcih. Te zagotavljajo jasnost, učinkovitost in ekonomičnost sporočila.

Posameznih vprašanj prevajanja se loteva več referentov, npr. tudi M. Merše, K. Ahačič idr., posebno pa se mu je posvetil Ihar Klimau (Belorusija). Ugotavlja, da je **Trubarjevo prevajanje** značilno po tem, da je sledil Lutru, vendar je njegov prevod korigiral z renesančnimi prevodi in tako Trubarjev prevod demonstrira visoko stopnjo literalizma.

Na splošne tipološke, filozofske in družbene značilnosti Trubarjevih značilnosti in sploh značilnosti slovenskega jezika 16. stoletja so pogledali naslednji referenti. M. Jesenšek primerja **knjižni normi** P. Trubarja in prekmurskega pisca Števana Kūzmiča iz 18. stoletja in ugotavlja izredno vzporednost, kar je posledica podobnih nalog. M. Kerševan obravnava **razmerje Božje besede in ljudskega jezika** pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, ki je bilo pomembno za izbiro slovenskega jezika pri skrbi za versko življenje. J. Müller pregleduje **teorije o temeljih slovenskega knjižnega jezika** 16. stoletja. A. Peti-Stantić (Hrvaška) govori o vplivu večjezičnih konceptov na oblikovanje **enojezičnega koncepta** pri slovenskih in hrvaških protestantih. J. Raecke (Nemčija) opozarja na poglede Jerneja Kopitarja na Trubarja in Dalmatina **prevajalca**. Ada Vidovič Muha utemeljuje, da je bilo 16. stoletje »čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika«, kar je izredno značilnost tistega časa.

Pod zasluge Trubarja za druge jezike lahko uvrstimo referat P. Jovića (Srbija), v katerem je opozoril na skrb Trubarja in Antuna Dalmatina za **prilagoditev cirilice potrebam živega jezika**. To je zlasti vidno, če primerjamo pisavo abecednika v cirilici s pisavo Sava Mrkolja, predhodnika Vuka Karadžića, iz prve polovice 19. stoletja.

Nekaj referatov ni ozko jezikoslovnih. V. Simič je obravnaval TO 1564 kot **pravnozgodovinski vir**. Ta ima posebno mesto, saj je Trubar opisoval tisto, kar so Slovenci potrebovali, a še ni bilo uresničeno. M. Smolik udeležence seznanja z novimi odkritji **Megiserjevih knjig s slovenskimi besedili**. P. Weiss ilustrira verske razmere v 16. stoletju s pričevanjem Benedikta Kuripečiča iz leta 1530.

S. Torkar obravnava flektivno derivacijo v slovenskih krajevnih imenih, in sicer tri tipe **konverznih imen iz rodilnika množine**.

Skrbna organizacija je omogočala, da je simpozij potekal v prijetnem ustvar-

jalnem ozračju. Časovna omejitev referatov je pripomogla, da je bilo dosti diskusije, iskriave, problemske in zelo poživljajoče. Da je organizacija lepo stekla, so poskrbeli tudi sponzorji, odziv visokih gostov, dosti pozornosti sedme sile in strokovne javnosti. Tudi spremni prireditvi sta bili nekaj posebnega: prvi večer je otroški pevski zbor priredil koncert protestantskih cerkvenih in drugih starih pesmi. Drugi večer pa so si udeleženci ogledali in se tudi natančneje seznanili s Škrabčevo domačijo.

France Novak
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
fnovak@zrc-sazu.si